

Lenkovics Judit

Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék

Témavezető: Mezey Barna

A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÁSKODÁS TÖRTÉNETÉNEK MÉRFÖLDKÖVEI A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG LÉTREHOZÁSÁNAK TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

„Nemzetközi kötelezettségek megsértéséből tehát csak úgy lehet a nemzetközi bűncselekmény különböző tényálladékait kialakítani, ha a fennálló nemzetközi szabályokat a világ valamennyi népe egyformán tiszteli, ha azokat igazságosnak tartja, és így az azokkal biztosított rendet valóban jogrendnek ismerheti el.”¹

A.

A Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozása grandiózus és nélkülözhetetlen előrelépésnek tekinthető a nemzetközi büntetőjog területén, a hágai székhelyű állandó büntetőbíróság méltán nevezhető a nemzetközi büntetőbíraskodás történetének eddigi csúcspontjának. A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumát² 1998. július 17-én fogadták el, amely 2002. július 1-jén lépett hatályba, tényleges munkáját 2003. március 11-én kezdte meg. 2010. január 28-ig a Római Statútumot 139 állam írta alá és 110 ratifikálta.³ A Magyar Köztársaság sem maradhatott ki ezen intézmény létrehozásából; magyar delegáció már az előkészítő római konferencián⁴ részt vett, és az országgyűlés 2001. november 7-én határozott a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának megerősítéséről a 72/2001. (XI. 7.) OGY határozatában. Jelen tanulmány célja egy vázlatos jogtörténeti áttekintést követően a nemzetközi büntetőbíraskodás egyes intézményeinek történeti fejlődésének elemzése. Terjedelmi okok miatt ezen munka nem vállalkozhatott valamennyi releváns jogi megoldás kiterjedt taglalására, a nemzetközi büntetőjogtörténet valamennyi törvényszékének részletes bemutatására, valamint azok hasonlóságainak és különbségeinek vizsgálatára, ahogy a hibrid törvényszékek igen izgalmas problematikájának elemzésére sem. A cél inkább egyfajta rövid áttekintés, amelynek során azon releváns intézményekre

¹ IRK Albert: A nemzetközi bűncselekmény és a nemzetközi büntetőbíróság eszméje. Különlenyomat az Angyal Pál Emlékkönyvből. Budapest, 1933, 7. o.

² Rome Statute of the International Criminal Court – UN Doc. A/CONF. 183/9

³ www.iccnw.org/ Letöltés ideje: 2010. január 28. 14:54.

⁴ Res. 52/160 v. 15.12.1997

kívánok utalni, amelyek nélkül a Nemzetközi Büntetőbíróság a jelenlegi formájában nem jöhetett volna létre.

Tényként állapítható meg, hogy a hágai Nemzetközi Büntetőbíróság mély jogtörténeti gyökerekkel rendelkezik. A történelmi fejlődés során kristályosodtak ki azon alapelvek, intézményi megoldások, amelyek a Nemzetközi Büntetőbíróság alapköveit jelentik. A nemzetközi büntetőbíráskodással kapcsolatos publikációkban gyakorta megjelenő motívum az antik korig visszavezető példák említése, amelyek igazolni hivatottak, hogy a nemzetközi büntetőbíráskodás a büntetőjog és a nemzetközi jog határterületén helyezkedik el és nagy múltra tekint vissza. Egyértelműen kijelenthető azonban, hogy sem az antik törvényszékek, sem az 1474-ben Peter von Hagenbach ellen felállított bíróság sem tekinthető valódi nemzetközi büntetőbíráskodás dogmatikai alapjának.⁵

1469-ben Merész Károly burgundi herceg arra kényszerítette Ausztria főhercegét, hogy zálogosítsa el számára felső-rajnai birtokait. Ezen birtokok egyike volt Breisach, amely város élére Merész Károly Peter von Hagenbachot nevezte ki „Landvogt”-nak. Hagenbach terroruralmat létesített a város felett: kegyetlenkedései még az adott kor viszonyaihoz képest is egyedülállónak számítottak. A szomszédos államok, Ausztria, Franciaország, valamint Felső-Rajna városai és lovagjai egyezséget kötöttek Merész Károly hódítási terveinek megfékezésére. Az ezt követő háborúban Peter von Hagenbach fogságba esett; a burgundiai herceg pedig életét vesztette a nancy-i csatában. 1474. május 4-én Hagenbachot Breisachban bíróság elé állították azon cselekmények miatt, amelyeket a városban helytartóként követett el. A bíróság felállításáról Ausztria főhercege rendelkezett, mivel a vádlottat annak területén fogták el. A törvényszék osztrák és a szövetséges város bíráiból állt, valamint tizenhat lovag is helyet foglalt a huszonnyolc tagból álló ítélkező testületben.⁶ Hagenbach védekezését arra alapozta, hogy kizárólagosan előljárójának parancsait követte, ezáltal mentesül mindenféle felelősség alól. A bírósági tárgyalás után a törvényszék a vádlottat halálra ítélte, amelyet végre is hajtottak.

Kétségtelen, hogy a Hagenbach ellen felállított törvényszék számos aspektusban hasonlít a modern háborús törvényszékekre, így például az előjáró parancsának motívuma is megjelenik, amely a nemzetközi büntetőjogban igen érdekes kérdéseket vet fel. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Hagenbach ellen lefolytatott eljárás a nürnbergi büntetőbíróság számára precedensértékű lett volna, mint ahogyan azt számos szerző is véli. Egyrészt Hagenbachot köztörvényes gyilkosság elkövetésével vádolták meg; valamint a vizsgált bűncselekményeket még a háború kezdete

⁵ TRIFFTERER, Otto: Der lange Weg zu einer internationalen Strafgerichtsbarkeit. In: ZStW 114 (2002) 327. o.; Hasonlóképpen M. NYITRAI Péter: Nemzetközi és európai büntetőjog. Budapest 2006, 52-53. o.; GELLÉR Balázs vélekedése szerint „Ez volt talán az első nemzetközi büntetőper.” In: BÁRD Károly – GELLÉR Balázs – LIGETI Katalin – MARGITÁN Éva – WIENER A. Imre: Büntetőjog Általános Rész. Budapest, 2004, 305. o.

⁶ WOETZEL, Robert K.: The Nuremberg Trials in international law. London – New York, 1960, 19-20. o.

előtt követte el. A bírák „nemzetközisége” – akik egyébként kizárólagosan az egyesült győztes hatalmak köréből kerültek ki – csak a bíróság pártatlanságát volt hivatva biztosítani a külvilág számára.

Nem mellőzhető a nemzetközi büntetőbíráskodás történelmi gyökereinek vizsgálata során a kalózkodás elleni küzdelem, amely számos aspektusban, ha nem is mérvadó módon, de a nemzetközi büntetőjog egyes intézményeinek előfutárának tekinthető. A kalózkodás elleni fellépés révén bontakozott ki ugyanis a horizontális együttműködés kezdeménye, valamint az egyetemesség elvének alkalmazása, amely révén hatékonyabbá válhatott az elkövetők felelősségre vonása. A védett jogi tárgy, tehát a nyílt tenger biztonsága tanúskodik különösképpen a nemzetközi jellegről: a nyílt tenger biztonsága nem kizárólagosan azon államok érdekkörébe tartozott, amelyek tengerparttal rendelkeztek, hanem minden államot megilletett a nyílt tenger biztonsága, mint jogilag védett érdek.⁷ Ennek az átfogó horizontális együttműködésnek köszönhetően a kalózkodás bűncselekménye a XVIII. század elejére gyakorlatilag eltűnt.

A nemzetközi bűncselekmények nemzetközi üldözésének kérdése elvi szinten első ízben az 1864-ben elfogadott, a szárazföldi haderők sebesültjei helyzetének megjavításáról szóló genfi egyezményrel kapcsolatban merült fel. Egy nemzetközi büntetőbíróság létrehozásának ötlete kikristályosodott formában első alkalommal Gustave Moyniernél fedezhető fel, aki 1870-71-ben a német-francia háború kegyetlenségeinek nyomán tervezetet készített.⁸ A Moynier által elképzelt bíróság ad hoc jellegű lett volna, a bírói tanácsban öt bíró foglalt volna helyet: az esetleges háború kitörése után a Svájci Konföderáció elnöke választott volna három tagot a részes államok képviselői közül, miután a konfliktusban résztvevő államok is kineveztek volna egy-egy bírát. Több állam részvétele esetén az egymással szövetségben állók közös bírát választottak volna.⁹

Az állandó nemzetközi büntetőbírósághoz vezető rögzös úton első igazán figyelemreméltó mérföldkőhöz az első világháború folyamán, az örmények ellen 1915-ben elkövetett bűncselekmények szolgáltak alapul. A becslések alapján kétszázezer és egymillió közötti örményt gyilkoltak meg „szisztematikus cselekmény, mint állami politika” révén.¹⁰ A nem ratifikált Sèvres-i Szerződés 230. cikke alapján a

⁷ TRIFFTERER, Otto: Der lange Weg zu einer internationalen Strafgerichtsbarkeit. In: ZStW 114 (2002) 328. o.

⁸ FASTENRATH, Ulrich: Der Internationale Strafgerichtshof. In: JuS 1999, 632. o.; Hasonlóképpen KAUL, Hans-Peter: Der Internationale Strafgerichtshof – Stand und Perspektiven. In: NEUBACHER, Frank – KLEIN, Anne (Hrsg.): Vom Recht der Macht zur Macht des Rechts? Interdisziplinäre Beiträge zur Zukunft internationaler Strafgerichte. Kölner Kriminalwissenschaftliche Schriften, Bd. 48, 2006

⁹ KIRS Eszter: A nemzetközi büntetőbíráskodás története a második világháborút megelőzően. In: Studia iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium Tomus 5/1, 285. o.

¹⁰ BASSIOUNI, Cherif: The Legacy of Legalism and the need to Combat impunity for International Crimes. In: ARNOLD, Jörg – BURKHARDT, Björn – GROPP, Walter – HEINE, Günter – KOCH, Hans-

Népszövetségnek olyan törvényszéket kellett volna felállítani, amely a török mézárlokat lett volna hivatott büntetőjogi felelősségre vonni.¹¹ Baron Descamps 1920-ban a Népszövetség jogi bizottságával egy magas nemzetközi büntetőtörvényszék felállítását vette tervbe, azonban ezen javaslatot a Népszövetség első gyűlésén idejekorán elutasították.¹² A Versailles-i Szerződés 227. cikke is kifejezetten rendelkezett egy különleges bíróság életre hívásáról, amely II. Vilmos német császár büntetőjogi felelősségéről határozott volna, valamint a szerződés nemcsak a császár felelősségéről rendelkezett, mivel a 228. cikk háború jogát és szokásait megsértő egyéb személyek elítélésére vonatkozóan is tartalmazott előírásokat. A lipcsei Reichsgerichtnek egy külön törvény¹³ alapján kellett első- és másodfokon is ítélnie, habár a Versailles-i Szerződés 228. cikkének második bekezdése a háborús bűnösök kiadatásáról rendelkezett. A 229. cikk szerint ezen személyek felett az érintett hatalom katonai bíróságai ítéleztek volna; amennyiben a bűncselekmények több állam polgárai ellen irányultak, akkor a szóban forgó államok által létesített közös katonai bíróságok tárgyalták volna a büntetőügyeket. A büntetőjogi felelősségre vonásokat korlátozta, hogy egyrészt II. Vilmos Hollandiába menekült, másrészt Németország megtagadta a németek kiadatását. Lipcsében ténylegesen hat személy ellen született bűnösséget kimondó ítélet, azonban egy esetben sem került sor a büntetés teljes kitöltésére, ezért is nevezhetők ezen eljárások látszólagos- vagy kirakatpereknek, amelyek a győztes hatalmak megbékéltetését célozták, nem értékelhetők azonban a háborús bűncselekmények megbüntetésére irányuló komoly kísérletnek.¹⁴ Nem kizárólagosan a Versailles-i Szerződés tartalmazott szabályokat a bűnösök elítéléséről, hiszen a trianoni békeszerződés 157-158. cikkei, a St. Germain-i Szerződés 173. cikke, a bolgár békeszerződés 118-120. cikkei és a Törökországgal kötött békeszerződés 226-230. cikkei is rendelkeztek a bűnösök felelősségre vonásáról.¹⁵ Ilyen törvényszék létesítésére azonban nem került sor.

Georg – LAGODNY, Otto – PERRON, Walter – WALTHER, Susanne (Hrsg.): *Menschengerechtes Strafrecht. Festschrift für Albin Eser zum 70. Geburtstag.* München 2005, 708. o.

¹¹ Vitatott, hogy ténylegesen (nemzetközi) háborús bűncselekmények elkövetése fog-e fenn, vagy Törökország pusztá belügyének tekinthető az összeütközés, amely a nemzetközi közösség beavatkozását kizárja

¹² OEHLER, Dietrich: *Internationales Strafrecht.* Köln – Berlin – Bonn – München 1983, 653. o.

¹³ Gesetz zur Verfolgung von Kriegsverbrechen und Kriegsvergehen vom 18.12.1919, RGBI. 1919, 2125.

¹⁴ Részletesebben a lipcsei háborús bűncselekményekhez NEUBACHER, Frank: *Kriminologische Grundlagen einer internationalen Strafergerichtsbarkeit: Politische Ideen- und Dogmengeschichte, kriminalwissenschaftliche Legitimation, strafrechtliche Perspektiven,* (Tübingen) 2005, 313. o.

¹⁵ KUSSBACH Erich: *Nemzetközi és európai büntetőjog.* Budapest 2005, 50-51. o.

A nemzetközi büntetőbíráskodás első alkalommal a német és japán háborús bűnösök elleni perekben valósult meg 1945-46-ban.¹⁶ A bűnösök felelősségre vonásának kérdése már a jaltai konferencián felmerült, a résztvevők nyilatkozatban fejezték ki azon szándékukat, hogy gondoskodjanak a háborús bűnösök igazságos és gyors megbüntetéséről. Ezt követően 1945. augusztus 8-án Londonban Nagy-Britannia, Franciaország, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió képviselői aláírtak egy egyezményt egy nemzetközi katonai törvényszék (International Military Tribunal) felállításáról. Ezen törvényszék joghatóságát, szervezeti felépítését és eljárási szabályait a Londoni Egyezményhez csatolt jegyzőkönyvben rögzített Statútum foglalta össze.

A Nürnbergben alkalmazott nemzetközi büntetőjog első igazolásának a tokiói perek tekinthetők. A nürnbergi és tokiói büntető törvényszék között azonban egy jelentékeny különbség fedezhető fel, mivel a távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszéket 1946. január 19-én MacArthur tábornok főparancsnoki minőségében kibocsátott rendelete hozta létre. A tokiói törvényszék statútuma is ezen a napon került elfogadásra, amelyet a tábornok 1946. április 26-án kelt 20. számú rendeletével módosított. Tokióban összesen huszonnyolc politikai és katonai vezetőt ültettek a vádlottak padjára, a bíróság hét halálos ítélet mellett tizenhat vádlottat ítélt életfogytig tartó szabadságvesztésre, valamint két vádlott esetében határozott idejű szabadságvesztés büntetéséről rendelkezett. Egy vádlottat elmebetegsége miatt nem ítélték el, további két vádlott pedig meghalt a bírói döntés meghozatala előtt. A japán császár, Tenno felelősségre vonásától politikai okok miatt tekintettek el, ellene még vádirat benyújtására sem került sor.

Kétségek nélkül kijelenthető, hogy a nemzetközi büntető törvényszékek elleni kritika erős befolyást gyakorolt a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozására: a Nemzetközi Büntetőbíróság konkrétan formulázott szabályaival, így különös tekintettel annak joghatóságára a „győztesek igazságszolgáltatásának” ellenpontját képezi. Werle véleménye szerint a nürnbergi büntetőtörvényszék statútuma a mai nemzetközi büntetőjog születési bizonyítványának tekinthető.¹⁷

A nürnbergi perek Németországban erős ellenszenvet váltottak ki, jogászai szempontból is elutasításra kerültek. Még a német Szövetségi Alkotmánybíróság egy 1958-as ítéletében is visszatükröződik eme jelenség, ahol Dr. von Merkatz úgy fogalmaz, hogy a nürnbergi ítéletek szövetségi kormány által történő el nem ismerése „a német méltóságunk egy darabjával kapcsolatos”.¹⁸ Még a hatvanas években is parázs vita folyt a nyugatnémet szövetségi parlamentben ezen ítéletekről, valamint többek között a jog és erkölcs határaitól. A nürnbergi perek vonatkozásában a

¹⁶ FIXSON, Oliver: Der Internationale Strafgerichtshof: Seine Entstehung und seine Stelle im Völkerrecht. In: KIRSCH, Stefan (Hrsg.): Internationale Strafgerichtshöfe. Baden-Baden 2005, 207. o.

¹⁷ WERLE, Gerhard: Menschenrechtsschutz durch Völkerstrafrecht. In: ZStW 109 (1997) 809. o.

¹⁸ BGHSt 12, 36, 40

leginkább kétségesebb pontoknak a halálbüntetés tilalma, a különbíráskodás, valamint a visszaható hatályú elítélés minősültek.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése a nemzetközi büntető törvényszék statútumában foglalt alapelveket, valamint az ítéletekben alkalmazott nemzetközi büntetőjogot 1946-ban erősítette meg.¹⁹ A nürnbergi és tokiói pereket követően a nemzetközi büntetőjog fejlődése megfeneklett, habár közvetlenül a második világháború után az ENSZ Közgyűlése által létrehozott International Law Commission (ILC) tevékenysége a nemzetközi büntetőjog témakörét is érintette. Az ENSZ Közgyűlése 1947-ben megbízta az ILC-t a nürnbergi törvényszék által elismert elvek kidolgozásával, valamint egy nemzetközi büntető törvénykönyv és nemzetközi büntetőbíróóság megalkotásával.²⁰ A nürnbergi büntető törvényszék statútumának alapulvételével az ILC 1950-ben a közgyűlés elé terjesztette a nürnbergi alapelveket tartalmazó jelentését, majd ezt követte 1954-ben egy tervezet „Code against the Peace and Security of Mankind” elnevezéssel, amely egy nemzetközi büntető törvénykönyv ötletét ragadta meg.²¹ A kodifikációs eredmények nem maradtak tehát el, azonban nem nyertek különösebb figyelmet. Ennek oka részben a világpolitika akkori állásában keresendő, részben viszont abban, hogy az agreszió fogalmát nem definiálták.

A nemzetközi büntetőbíráskodás fejlődése hatalmas fordulatot vett, amikor az ENSZ Biztonsági Tanácsa a nemzetközi humanitárius jognak a volt Jugoszlávia területén 1991 óta megvalósult súlyos megsértéséért felelős személyek elleni büntetőeljárás lefolytatása végett hágai székhellyel ad hoc büntető törvényszéket hozott létre. A jugoszláviai törvényszékhez hasonló ítélkező fórumot hívott életre a Biztonsági Tanács a ruandai eseményekkel kapcsolatosan: az 1994. január 1. és 1994. december 31. között a Ruanda területén elkövetett népirtásért és a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértéséért felelő személyek, valamint a szomszédos államok területén elkövetett népirtásért és egyéb hasonló jogsértésekért felelős ruandai állampolgárok megbüntetése céljából arushai székhellyel ad hoc büntető törvényszék kezdte meg működését. A jugoszláviai²² és ruandai²³ ad hoc törvényszékek fontos mérföldkönek számítanak a Nemzetközi Büntetőbíróóság létrehozásához vezető úton,²⁴ habár az ad hoc törvényszékek és az állandó Nemzetközi Büntetőbíróóság között számos jelentékeny eltérés fedezhető fel. Nem véletlenül tételezhető fel, hogy 1998. július 17-én a jugoszláviai és ruandai büntető tör-

¹⁹ Resolution 95 (11. December 1946), UN Doc. A/RES. 1/95 (1946)

²⁰ A/RES/177(II) Formulation of the principles recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the judgement of the tribunal

²¹ ENGELHART, Marc: Der Weg zum Völkerstrafgesetzbuch – Eine kurze Geschichte des Völkerstrafrechts. In: Jura 2004, 738. o.

²² Az ICTY létrehozásáról a S/RES/827 (1993) rendelkezett

²³ Az ICTR létrehozásáról a S/RES/955 (1994) rendelkezett

²⁴ „The ad hoc tribunals for Yugoslavia and Rwanda paved the way for the decision to establish a permanent criminal court.” In: OCAMPO, Luis Moreno: Building a Future on Peace and Justice The International Criminal Court. In: ZIS 13/2007, 491. o.

vényszékek precedensei nélkül nem került volna sor a jogtörténet első állandó nemzetközi büntetőbíróságának felállításához vezető áttörésre.²⁵ Mindkét ad hoc törvényszék a béke helyreállítását szolgáló rendelkezésként jelent meg az ENSZ Alapokmány VII. fejezetének 41. cikkére alapozva. Az ENSZ Alapokmányának 41. cikke felhatalmazza a Biztonsági Tanácsot, hogy a béke megóvása és a katonai konfliktus megakadályozása érdekében a szükséges intézkedéseket megtegye. Bizton állítható, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének mindkét ad hoc törvényszéke hozzájárult az állandó Nemzetközi Büntetőbíróságot megalapító Római Statútum elfogadásához: nem utolsósorban a hágai és arushai bírák bizonyították, hogy egy ilyesféle nemzetközi büntetőbíráskodás minden politikai és logisztikai akadály, valamint a jogdogmatikai kérdések sokfélesége ellenére is egyáltalán lehetséges.²⁶ A Nemzetközi Büntetőbíróság és az ad hoc törvényszékek közötti alapvető eltérés, hogy a törvényszékek konkurens joghatósággal rendelkeznek, valamint jogszolgáltatásuk *ratione loci* és *ratione personae* korlátozott. A legjelentékenyebb különbség a bíróság létrehozását tekintve fedezhető fel: a hágai székhelyű Nemzetközi Büntetőbíróság – ellentétben a ruandai és jugoszláviai ad hoc büntetőtörvényszékekkel – nem az Egyesült Nemzetek Szervezetének szerve, azonban az ENSZ-hez egy külön egyezményvel („relationship agreement”) kapcsolódik a Római Statútum 2. cikke alapján. Ambos szerint eltérés mutatkozik az eljárásjogi szabályok vonatkozásában is, ugyanis a Római Statútumban az eljárási jog részletesebben szabályozott mint az ad hoc bíróságok statútumaiban, valamint rávilágít, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság esetében kizárólag a szerződő felek hozhatnak eljárási rendelkezéseket, míg ezzel szemben a jugoszláviai és ruandai törvényszékek vonatkozásában a bírók hozhatták meg ezen rendelkezéseket.²⁷ A Nemzetközi Büntetőbíróság által alkalmazott anyagi és eljárási jogi szabályokat a Római Statútum és az Előkészítő Bizottság által kidolgozott „Bűncselekményi Tényállási Elemek” (Elements of Crime) és „Eljárási és Bizonyítási Szabályok” (Rules of Procedure and Evidence) határozzák meg.

²⁵ KREB, Claus – WANNEK, Felicitas: Von den beiden internationalen Ad-Hoc-Tribunalen zum Internationalen Strafgerichtshof. Anmerkungen zur jüngsten Entwicklung der Völkerstrafgerichtsbarkeit. In: KIRSCH, Stefan (Hrsg.): Internationale Strafgerichtshöfe. Baden-Baden 2005, 231. o.

²⁶ NEUBACHER, Frank: Kriminologische Grundlagen einer internationalen Strafgerichtsbarkeit: Politische Ideen- und Dogmengeschichte, kriminalwissenschaftliche Legitimation, strafrechtliche Perspektiven. Tübingen 2005, 400. o.

²⁷ AMBOS, Kai: Zur Rechtsgrundlage des Internationalen Strafgerichtshofs. Eine Analyse des Rom-Statuts. In: ZStW 111 (1999) 178. o.

B.

A továbbiakban a nemzetközi büntetőbíráskodás egyes aspektusainak fejlődési vonalát vázolom, területi okok miatt azonban korántsem vizsgálhattam valamennyi fontos intézmény formálódásának leglényegesebb motívumait. Először a bírák kiválasztásában bekövetkező változást taglalom, ezt követően pedig a komplementaritás elvének nemzetközi büntetőjogban betöltött szerepét elemzem, az ezzel szorosan összefüggő implementáció kérdéseit illetően. Végezetül a bűncselekmények körének változására világítok rá.

Bírák kiválasztásának szabályozása

A bíróságok esetében egyáltalán nem elhanyagolható szempont a bírák kiválasztása, különösen igaz ez a nemzetközi büntetőjog vonatkozásában, ahol a bírák személye, esetlegesen befolyásolhatósága kritika forrása lehet, amely adott esetben az ítélkező fórum döntésének legitimitását is megkérdőjelezheti. A Versailles-i Szerződés 227. cikke alapján azon speciális bíróság, amelynek II. Vilmos felett kellett volna ítélnie, öt bíróból állt volna. A nürnbergi büntető törvényszék elleni leginkább hangsúlyozott kritika a „győztesek bíráskodására” vonatkozott, amely megnyilvánult a bírák személyében is. A nürnbergi katonai törvényszék statútumának 2. cikke értelmében a törvényszéknek négytagú testületként kellett működnie, s a bírákat a négy nagyhatalom saját bírái közül jelölte ki. A nagyhatalmak helyettes bírákat is állítottak, arra az esetre, amennyiben valamelyik kijelölt bíró feladata ellátásában akadályoztatott lett volna. A Nemzetközi Büntetőbíróság esetében különös hangsúlyt fektettek a pártatlanság és függetlenség elvének következetes véghezvitelére, amelynek során földrajzi szempontokat is figyelembe vettek. Ennek eredményeként következőképpen alakul a bírói testület felállítása: a nyugat-európai és más államok hét, a latin-amerikai és karibi államok négy, az ázsiai államok három, afrikai államok három, és a kelet-európai államok egy bírót delegáltak.

A komplementaritás elve

A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának preambuluma szerint minden állam kötelessége a nemzetközi bűncselekmények elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonása. A Nemzetközi Büntetőbíróság a Római Statútum preambulumban és 17. cikkében foglalt komplementaritás elvének megfelelően a nemzeti büntető joghatóságokhoz képest kiegészítő jellegű. A nemzetközi bűncselekmények üldözése tehát elsősorban az államok feladata marad. Ezt erősíti a Statútum azon rendelkezése is, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága a nemzetközi közösség egészét érintő legsúlyosabb bűntettekre korlátozódik. Ezen vonatkozásban a Nemzetközi Büntetőbíróság mondhatni történelmi hagyományokat követ: a fent említett Versailles-i Szerződés 227. cikke a német császár nemzetközi bíróság általi felelős-

segre vonásáról rendelkezett,²⁸ a többi bűnös büntetőjogi felelősségre vonására a győztesek katonai törvényszékei kaptak felhatalmazást.²⁹ Hasonlóképpen a nürnbergi törvényszék húsz náci főbűnöst ítélt el, a többi elkövetőt nemzeti bíróságok vonták felelősségre, így nemzeti bíróságok ítéleztek az ún. követő perekben, amely eljárások jogi alapját a Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. december 20-án kelt 10. számú rendelete³⁰ jelentette. A számos lezajlott eljárás közül tizenkettő, az ún. nürnbergi követő perek emelhetők ki, amelyek 1949 közepéig az amerikai megszállási övezetben zajlottak le. Ezen eljárásokban vádlottként vettek részt a katonaság, igazságszolgáltatás legmagasabb vezetői, valamint a gazdaság, ipar továbbá a nemzetiszocialista párt legjelentékenyebb reprezentánsai.

Az implementáció problematikája

A Német Szövetségi Köztársaság nem tette az ún. nürnbergi jogot a nemzeti jog részévé: a nürnbergi törvényszék státútumának tényállásait nem vették fel a büntető törvénykönyvbe. Nyugat-Németországban a náci bűnösök felelősségre vonásának alapját így a bűncselekmény elkövetésekor hatályos német birodalmi büntető törvénykönyv jelentette, a nürnbergi elvekre az ítélezés során nem hivatkoztak. Annak ellenére, hogy a Német Szövetségi Köztársaság a genfi egyezmények szerződő fele volt, a szövetségi kormány megtagadta azon önálló tényállások megalakítását, amelyek a genfi egyezmények átültetését jelentették volna; kizárólag a népi büntetőjogi tényállása került be a német büntetőtörvénykönyvbe 1954-ben (§ 220a StGB). Érdekesség, hogy a Német Demokratikus Köztársaságban nem volt ilyesféle elutasítás megfigyelhető, ott következetes politika révén tették a nürnbergi elveket a jogrendszer részévé, természetesen propaganda jelleggel.

Németország példáján keresztül lehet rávilágítani az implementáció problematikájára, amely nem elhanyagolható a nemzetközi büntetőjog fejlődésének szempontjából. Egy nemzetközi jogi szabály elfogadottságát többé-kevésbé tükrözi annak nemzeti jogokba történő átültetése. A Nemzetközi Büntetőbíróság életre hívásakor az átültetés kötelezettségének léte vagy hiánya jelentékeny szerepet töltött be. Egyes szerzők megállapítása szerint a Római Statútum széleskörű elfogadottságához sokban járult hozzá, hogy a Római Statútum maga nem teszi kötelezővé a részes államok számára a Statútumban foglaltak nemzeti jogba történő implementálását. A Római Statútum önmaga tehát – eltérően a genfi egyezmé-

²⁸ „... A special tribunal shall be constituted to try the accused, thereby assuring him the guarantees essential to the right of defence.”

²⁹ „The German Government recognises the right of the Allied and Associated Powers to bring before military tribunals persons accused of having committed acts in violation of the laws and customs of war. Such persons shall, if found guilty, be sentenced to punishments laid down by law. This provision will apply notwithstanding any proceedings or prosecution before a tribunal in Germany or in the territory of her allies.”

³⁰ Allied Control Council Law No. 10

nyektől és annak első kiegészítő jegyzőkönyvétől – nem kötelezi a szerződő államokat a Statútumban meghatározott bűncselekmények nemzeti jogrendben történő pönalizálására. Egyedül a Római Statútum 70. cikkének negyedik bekezdésében foglalt, az igazságszolgáltatás integritása elleni bűncselekmények esetében rendelkezik a szerződő államok szankcionálási kötelezettségéről. Az átütetési kötelezettség hiányának ellenére számos ország modernizálta jogrendjét a Római Statútum rendelkezéseinek megfelelően. Ezen kérdéskörhöz szervesen kapcsolódik egy jelentékeny német kodifikációs eredmény: Németországnak a nemzetközi büntetőjog fejlődésében játszott szerepe nem merül ki Nürnberggel, hiszen a német nemzetközi büntető törvénykönyv (Völkerstrafgesetzbuch³¹), amely 2002. június 30-án lépett hatályba akár modelltörvényként is szolgálhat az implementálás szempontjából. A méltán dicséretre érdemes német nemzetközi büntető törvénykönyv számos megoldásával irányt mutat a leendő nemzeti kodifikációk számára, különös tekintettel azon tényre, hogy a büntetőjogi tényállások tekintetében jóval rendszerezettebb és átláthatóbb képet nyújt, mint a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma.

Bűncselekmények

A Római Statútum kizárólagosan a természetes személyek felelősségre vonásáról rendelkezik [25. cikk (1)]; Franciaország javaslata, miszerint a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának személyegyesülésekre és a magánjog jogi személyeire is ki kellene terjednie, nehéz elhatárolási kérdések miatt nem került keresztülvitelre.³² Itt lehet utalni a nürnbergi katonai törvényszék statútumára, amely a törvényszék működését az egyén büntetőjogi felelősségére alapozta ugyan, azonban jogtörténeti kuriózumként szervezetek büntetőjogi felelősségre vonására is lehetőséget biztosított. A nürnbergi büntető törvényszék statútumának 9. cikkében foglalt „szervezeti bűncselekmény” fogalmának alapjául az angolszász jogban megtalálható „conspiracy” szolgált. Erre hivatkozva nyilvánította bűnösnek a törvényszék a Gestapo, a Sicherheitsdienst és a Sturmstaffel szervezeteket. Megjegyezte azonban, hogy a szervezet bűnössége csak és kizárólag azon tagokra nézve járhat egyéni büntetőjogi következményekkel, akik azt követően váltak tagjává, illetve maradtak tagjai ezen szervezeteknek, hogy tudomást szereztek a szervezetnek a statútumban foglalt bűncselekményeket elkövető jellegéről; továbbá azon tagokra, akik a bűncselekmények elkövetésében ténylegesen részt vettek.

Lényeges kérdés annak vizsgálata, hogy a nemzetközi közösség mint egész ellen irányuló bűncselekmények esetén milyen tényállások képezik a felelősségre vonás alapját. A lipcsei perek esetében a bíróság nemzeti jogot alkalmazott, például a legismertebbnek tekinthető Llandovery Castle-ügy, amelyben a német Birodalmi Legfelsőbb Bíróság (Reichsgericht) Dithmart és Boldtot a német birodalmi büntető

³¹ BGBl. 2002 I S. 2254

³² HERMSDÖRFER, Willibald: Der zukünftige Internationale Strafgerichtshof – eine neue Epoche des Völkerstrafrechts. In: JR 2001, 9. o.

törvénykönyv emberölési tényállása alapján ítélte el, azonban a cselekmény jogelenségét a háború nemzetközi joga alapján döntötte el.

A nürnbergi törvényszék esetében konkrétan meg voltak határozva azon bűncselekmények, amelyek tekintetében a bíróság eljárhatott. A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék statútumának 6. cikkében meghatározott béke elleni bűncselekmény [6. cikk (a)], háborús bűncselekmény [6. cikk (b)] valamint emberiség elleni bűncselekmény [6. cikk (c)] miatt vonta felelősségre a vádlottakat.

A Római Statútum konkrétan meghatározza azon bűncselekmények körét, amelyek vonatkozásában eljárhat. Az 5. cikk (1) bekezdése alapján a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága a nemzetközi közösség egészét érintő legsúlyosabb büntetésekre korlátozódik. A Bíróság joghatósága a népirtás, emberiség elleni és háborús büntetetre, valamint az agresszió büntetétére terjed ki. Az agresszió tekintetében a Bíróság joghatóságát csak akkor gyakorolja, ha a 121. és 123. cikkeknek megfelelően elfogadásra kerül az a rendelkezés, amely meghatározza az agresszió büntetetének fogalmát és azokat a feltételeket, amelyek megléte esetén a Bíróság ítélkezhet a büntett ügyében. A rendelkezésnek az Egyesült Nemzetek Alapokmányának megfelelő rendelkezéseivel összhangban kell állnia. Ezáltal a klasszikus nürnbergi tényállások mellé bekerült a népirtás büntetése is. Ezen bünteteket a Római Statútum 6., 7. valamint 8. cikke tartalmazza majd hetven „altényállásra” bontva. A Római Statútum érdeme a szétszórt jogi rendelkezések konszolidálásában és összefoglalásában áll.

Az agresszió pontos meghatározására a Római Statútum 123. cikke alapján a hatálybalépést követő hét év elteltével, a felülvizsgálati konferencia alkalmával kerülhet sor, amely 2009-ben volt esedékes. Figyelemreméltó fejlődés ment végbe a háborús bűncselekmények vonatkozásában, amelyek terén a jugoszláviai és ruandai ad hoc törvényszékek jelentős előrelépés alapjait rakták le: míg ugyanis ezen bűncselekmények korábban csak akkor voltak büntetendőek, amennyiben a cselekményt nemzetközi fegyveres konfliktus során követték el, addig a Római Statútum kiterjesztette a háborús bűncselekmény fogalmát polgárháború esetében elkövetett cselekményekre is.

Összegzés

A hágai Nemzetközi Büntetőbíróság működése tekintetében összegzésként elmondható, hogy kétségkívül történeti gyökerekkel rendelkezik, létrehozása szerves fejlődés eredményének tekinthető, amely azonban korántsem jelent töretlen fejlődést. A Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásához vezető rögös úton egyre inkább kikristályosodtak azon jogi megoldások, amelyek a leginkább voltak alkalmasak egy igen speciális szabályozási kör lefedésére, egy speciálisnak tekinthető elkövetői körrel szembeni hatékony fellépésre. A Római Statútum kompromisszumos megoldásként született, ennek lenyomatai annak számos pontján szembetűnőek. A kontinentális és angolszász hagyományok és jogi megoldások közötti eltérések

áthidalása jelentékeny akadályt gördített a státútum megalkotóinak útjába, és ehhez társult még egyes államok elutasító politikája is, amely majdhogynem lehetetlenné tette a jogi dokumentum megszületését. A státútum gyengeségei és hiányosságai minden bizonnyal változásokat fognak indukálni, emellett a Nemzetközi Büntetőbíróság judikatúrája is a folyamatos fejlődésre és időnkénti megújulásra predesztinált. Nyilvánvaló azonban, hogy a Bíróság nem lesz képes az összes bűnös ügyében eljárni, de ez nem is jelenik meg a Bíróság célkitűzéseként. Kétség nélkül megállapítható, hogy a Bíróság működése és sikere nagymértékben a részes államok együttműködésén fog múlni, hiszen a Nemzetközi Bíróság nem rendelkezik nyomozó hatósággal és végrehajtó szervvel. Az egyes államok büntetőpolitikájától, hozzáállásától függ a nemrégiben felállított Nemzetközi Büntetőbíróság működésének hatékonysága, amelynek léte annak értékelésétől függetlenül megkérdőjelezhetlenül grandiózus állomásnak tekinthető a nemzetközi büntetőbíráskodás történetében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AMBOS, Kai: Zur Rechtsgrundlage des Internationalen Strafgerichtshofs. Eine Analyse des Rom-Statuts, ZStW 111 (1999)
- BÁRD Károly – GELLÉR Balázs – LIGETI Katalin – MARGITÁN Éva – WIENER A. Imre: Büntetőjog Általános Rész, Budapest 2004
- BASSIOUNI, Cherif: The Legacy of Legalism and the need to Combat impunity for International Crimes. In: ARNOLD, Jörg – BURKHARDT, Björn – GROPP, Walter – HEINE, Günter – KOCH, Hans-Georg – LAGODNY, Otto – PERRON, Walter – WALTHER, Susanne (Hrsg.): Menschengerechtes Strafrecht, Festschrift für Albin Eser zum 70. Geburtstag. München 2005
- ENGELHART, Marc: Der Weg zum Völkerstrafgesetzbuch – Eine kurze Geschichte des Völkerstrafrechts. In: Jura 2004
- FASTENRATH, Ulrich: Der Internationale Strafgerichtshof. In: JuS 1999
- FIXSON, Oliver: Der Internationale Strafgerichtshof: Seine Entstehung und seine Stelle im Völkerrecht. In: KIRSCH, Stefan (Hrsg.): Internationale Strafgerichtshöfe. Baden-Baden 2005
- HERMSDÖRFER, Willibald: Der zukünftige Internationale Strafgerichtshof – eine neue Epoche des Völkerstrafrechts. In: JR 2001
- KAUL, Hans-Peter: Der Internationale Strafgerichtshof – Stand und Perspektiven. In: NEUBACHER, Frank – KLEIN, Anne (Hrsg.): Vom Recht der Macht zur Macht des Rechts? Interdisziplinäre Beiträge zur Zukunft internationaler Strafgerichte. Kölner Kriminalwissenschaftliche Schriften, Bd. 48, 2006
- KREB, Claus – WANNEK, Felicitas: Von den beiden internationalen Ad-Hoc-Tribunalen zum Internationalen Strafgerichtshof. Anmerkungen zur jüngsten

- Entwicklung der Völkerstrafgerichtsbarkeit. In: KIRSCH, Stefan (Hrsg.): Internationale Strafgerichtshöfe. Baden-Baden 2005
- KUSSBACH Erich: Nemzetközi és európai büntetőjog. Budapest 2005
- NEUBACHER, Frank: Kriminologische Grundlagen einer internationalen Strafgerichtsbarkeit: Politische Ideen- und Dogmengeschichte, kriminalwissenschaftliche Legitimation, strafrechtliche Perspektiven. Tübingen 2005
- OCAMPO, Luis Moreno: Building a Future on Peace and Justice The International Criminal Court. In: ZIS 13/2007
- OEHLER, Dietrich: Internationales Strafrecht. Köln-Berlin-Bonn-München 1983
- TRIFFTERER, Otto: Der lange Weg zu einer internationalen Strafgerichtsbarkeit. ZStW 114 (2002), 321
- WERLE, Gerhard: Menschenrechtsschutz durch Völkerstrafrecht, ZStW 109 (1997) 808
- WOETZEL, Robert K.: The Nuremberg Trials in international law. London-New York 1960